

ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІ СКЛАДНІ ПРИКМЕТНИКИ В ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ ХХ СТОЛІТТЯ

Рудь О. М.

ВСТУП

В останні десятиліття одним із актуальних питань сучасної лінгвістики є вивчення індивідуально-авторських новотворів, які є важливим естетичним компонентом авторської картини світу митця, джерелом збагачення письменницької мови¹. Авторські неологізми – це результат творчого пошуку письменника більш влучної та експресивно виразної форми вираження думок, настроїв, почуттів², вияв його естетичних смаків, уподобань, індивідуального світобачення і світосприйняття.

Як зазначає Г. Вокальчук, «той факт, що український поетичний словник ХХ століття активно поповнився оригінальними лексичними новотворами, був значною мірою зумовлений впливом чинників позамовного характеру – політичними, соціо-культурними, науково-технічними змінами в житті суспільства»³. Таким чином, появі авторських поетичних неологізмів сприяли певні історичні, культурні, політичні події, що відображаються у віршованих творах митця, його емоції і хвилювання.

Індивідуально-авторські неологізми досліджуються науковцями в різних аспектах⁴: лексико-семантичному (І. Білодід, Т. Окуневич, В. Русанівський, В. Чабаненко), словотвірному (В. Бабенкова, І. Бабій, Ж. Колоїз, І. Лощина, І. Николаєнко, Т. Окуневич, О. Стишов, О. Тараненко), лінгвостилістичному (С. Єрмоленко, Б. Сиванич, Н. Сологуб, Г. Сюта, Т. Юрченко), функціональному (І. Бабій, О. Жижома, І. Лощина, З. Шосток), лексикографічному (Г. Віняр, Г. Вокальчук, А. Нелюба, Н. Сніжко, Н. Стратулат, Л. Шпачук) тощо. Поетичні неолексеми

---

¹ Бабій І. Художньо-зображальна роль авторських неологізмів у формуванні письменницького ідіостилю. *Studia Ukrainica Poznaniensia* / red. T. Kosmeda, L. Malecki. Zeszyt III. Poznań, 2015. С. 11.

² Николаєнко І. Авторські неологізми в мові письменників Луганщини. *Культура слова*. № 78. Київ, 2013. С. 88.

³ Вокальчук Г. М. Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : монографія / за ред. А. П. Грищенка. Рівне : Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. С. 4.

⁴ Адах Н. А. Семантика індивідуально-авторських кольороназв у поетичній мові Василя Барки. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія». Вип. 10. 2008. С. 3–10; Бабій І. Художньо-зображальна роль авторських неологізмів у формуванні письменницького ідіостилю. *Studia Ukrainica Poznaniensia* / red. T. Kosmeda, L. Malecki. Zeszyt III. Poznań, 2015. С. 11–18.

є предметом наукових пошуків таких мовознавців, як Н. Адах, В. Бабенкова, І. Бабій, Г. Вокальчук, В. Герман, І. Лощинова, І. Ніколаєнко, Г. Семеренко та інші.

Мета нашого дослідження – структурно-семантичний та функціональний аналіз індивідуально-авторських складних прикметників поетичного мовлення ХХ століття. Для досягнення поставленої мети визначено такі *завдання*: виявити індивідуально-авторські складні прикметники в поетичних текстах, проаналізувати їх структурні типи; провести семантичний аналіз індивідуально-авторських прикметників-новотворів; розглянути функціональний потенціал складних прикметникових неологізмів.

Предметом розгляду обрано індивідуально-авторські складні прикметники поетичного мовлення ХХ століття. *Джерельною базою* дослідження слугують поетичні тексти видатних митців, зокрема М. Рильського, П. Тичини, В. Сосюри, А. Малишка, І. Драча, Б. Олійника, М. Бажана, Л. Костенко, В. Симоненка, Е. Андієвської, В. Голобородька, В. Стуса, С. Гординського, В. Барки та інших авторів, які зробили вагомий внесок у розвиток української культури, літератури і мистецтва, у мовотворчий процес та розбудову мовної системи. Також скористалися словником «Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників»⁵.

Відповідно до характеру фактичного матеріалу використано такі *методи дослідження*: метод спостереження над мовним матеріалом, аналізу і синтезу – для обґрунтування теоретичних положень дослідження; метод відбору і систематизації мовних одиниць – для виявлення й опису індивідуально-авторських складних прикметників у поетичних текстах; метод класифікації дібраного матеріалу – для виявлення структурних типів і лексико-семантичних груп оказіональних прикметників-новотворів; метод лінгвостилістичного та контекстуального аналізу – для опису стилістичних функцій прикметникових новотворів у текстовому оточенні.

1. Теоретичні проблеми дослідження індивідуально-авторських неологізмів

Незважаючи на зростаючий інтерес науковців до питань творення неологізмів, їх структури, семантики, особливостей функціонування в лексичній системі мови, у сучасній лінгвістиці немає однозначності у виробленні фундаментальних теоретичних понять. Зокрема, у науковій літературі на сьогодні використовуються різні терміни для цих лексичних одиниць: оказіональне слово, одноразовий неологізм,

---

⁵ Рудь О. М. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників : словник. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2001. 270 с.

авторський неологізм, поетичний неологізм, художній неологізм, неологізми контексту, авторський новотвір, мовленнєвий новотвір, індивідуальний новотвір, індивідуально-авторський новотвір, слово-метеор, слово-саморобка, слово-беззаконник, слово-експромт, егологізм, індивідуалізм тощо⁶. Водночас серед дослідників існують розбіжності щодо трактування понять «неологізм», «оказіоналізм», «новотвір».

Неологізм (від грец. νέος – «молодий, новий» і λογισμός – «судження, вислів») тлумачиться науковцями як «слово, а також його окреме значення, вислів, які з'явилися в мові на даному етапі її розвитку і новизна яких усвідомлюється мовцями (загальномовні) або були вжиті тільки в якомусь акті мовлення, тексті чи мові певного автора (стилістичні, або індивідуально-авторські)»⁷. С. Єрмоленко та інші лінгвісти⁸ визначають неологізми як «слова або мовні звороти, створенні для позначення нового предмета або поняття» і розрізняють загальномовні (загальноновживані) та індивідуальні (авторські) утворення.

Спочатку кожне слово, з'являючись у мові, є неологізмом, але згодом воно може набувати широкого вжитку, входити до активного словникового складу. Н. Христич зауважує, що неологізми оформлюються за певними лексико-граматичними параметрами, вони зареєстровані у лексикографічних джерелах, мають чітко визначену семантику і поступово міцно закріплюються у мові⁹.

Новотвори трактуються дослідниками як «лексичні одиниці, котрі не є загальноновживаними, проте які можуть ними стати; слова, що з'явилися у мові протягом певного періоду і які не існували раніше; слова, що відчувуються як нові у мовній свідомості мовців»¹⁰. Г. Вокальчук наголошує, що «неологізми як факти літературної мови стають

---

⁶ Сиванич Б. Індивідуально-авторські неологізми в поезії Богдана Кравціва. *Нова педагогічна думка*. 2014. № 1. С. 49–52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2014_1_15; Турчак О. М. Поняття «оказіоналізм» у мовознавчій літературі та його мовленнєва реалізація в українських періодичних виданнях кінця ХХ століття. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*. 2013. № 2 (6). С. 300.

⁷ Українська мова. Енциклопедія / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови; редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 409.

⁸ Єрмоленко С. Я., Бибиц С. П., Тодор О. Г. Українська мова, короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ, Либідь, 2001. С. 105.

⁹ Христич Н. С. Переклад індивідуально-авторських лексичних інновацій як декодування концептуальної інформації (на матеріалі поетичних творів П. Тичини). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Германістика та міжкультурна комунікація*. Вип. 1. Херсон, 2020. С. 117–123.

¹⁰ Вокальчук Г. М. Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект): монографія / за ред. А. П. Грищенка. Рівне : Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. С. 12–13.

узуальними, загальноприйнятими, а новотвори як факти мовлення залишаються випадковими, оказіональними»¹¹.

Оказіоналізм тлумачиться як «незвичне, здебільшого експресивно забарвлене слово, утворене на основі наявного в мові слова або словосполучення, іноді з порушенням законів словотворення чи норми мовної, що існує лише в певному контексті, в якому воно виникло»¹². О. Селіванова розглядає оказіональні слова як мовні одиниці, що утворюються відповідно до певного випадку слововживання в авторському ідіостилі за стандартами та новими словотвірними моделями, мають характерне експресивне забарвлення, індивідуальний характер та оновлюють образну можливість української мови¹³.

Сучасні лінгвісти, як наголошує Т. Окуневич, виділяють такі критерії розмежування неологізмів та оказіоналізмів: 1) час, історичний період появи слова; 2) відчуття – невідчуття новизни слова (неологізм належить до загальної низки мовних історичних змін, що не властиво оказіоналізму); 3) входження – невходження в мову (неологізми входять в мову і є приналежністю мови, а оказіоналізми – це власне мовні факти); 4) наявність – відсутність конкретного автора (для неологізму авторство не є суттєвим, однак для оказіоналізму авторство співвідноситься з конкретною особою – творцем цього оказіоналізму)¹⁴. Г. Вокальчук зауважує, що «у поетичному лексиконі ХХ ст. засвідчено новотвори, використовувані різними авторами (частіше двома, рідше – кількома), причому достовірно встановити, кому саме належить, так би мовити, пальма першості у створенні певної номінації, практично неможливо»¹⁵.

У своїй розвідці будемо послуговуватися терміном «індивідуально-авторські неологізми», оскільки такі утворення характеризуються невідтворюваністю і ненормативністю, експресивністю, надають поетичному тексту неповторної індивідуальності, образності, довершеності, виконують певну художню функцію.

---

¹¹ Вокальчук Г. М. Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект): монографія / за ред. А. П. Грищенка. Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. С. 12–13.

¹² Українська мова. Енциклопедія / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови; редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 432.

¹³ Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля, Київ, 2010. С. 510.

¹⁴ Окуневич Т. Індивідуально-авторські неологізми в поезії Мілі Лучак. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Лінгвістика*: зб. наук. праць. Херсон: ХДУ, 2016. Випуск 25. С. 83.

¹⁵ Вокальчук Г. М. Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект): монографія / за ред. А. П. Грищенка. Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. С. 64.

Серед індивідуально-авторських неологізмів поетичного мовлення ХХ століття вагоме місце займають складні прикметники, які конденсовано характеризують певну ознаку предметів, явищ, влучно передають зміст поняття, роблять його різноплановим, сприяють економному вираженню думки. Виникнення індивідуально-авторських неологізмів спричинено пошуком митця найдосконалішої форми для вираження своїх поглядів, настроїв, почуттів; потребою у більш виразних, експресивніших словах порівняно з канонічною лексикою; прагненням до оновлення і поетизації мови; намаганням оминати трафаретний вислів; необхідністю дотримання певної рими і ритмомелодики поетичного тексту. Вдало утворена номінація здатна якнайточніше відобразити не лише авторське світобачення, а й відтворити особливості національного світогляду і світовідчуття.

2. Структурна характеристика індивідуально-авторських складних прикметників

Складні прикметникові неологізми будуються авторами поетичних творів як за загальномовними, так і за оказіональними моделями, «зумовлюючи їх семантичну, структурну та стилістичну своєрідність у поетичному дискурсі»¹⁶. Структурна характеристика індивідуально-авторських складних прикметників дає можливість виявити «мовну моду» у творенні авторських неологізмів на певному етапі розвитку мови, зрозуміти творчу манеру митців поетичного слова, їх відношення до словотворчих норм української літературної мови.

Авторські складні новотвори творяться за словотвірними моделями різної продуктивності. Враховуючи класифікацію складних прикметників, в основі якої – синтаксична сполучуваність кожної частини мови, серед виявлених у поетичному мовленні ХХ століття індивідуально-авторських складних прикметників виділяємо такі види словотвірних моделей¹⁷:

1) складні прикметники-неологізми типу «прикметник + прикметник», в яких компоненти взаємодоповнюють, уточнюють один одного: *священно-тверезий* (М. Бажан), *демагогічно-привілейний* (М. Данько), *затхло-теплявий* (Ю. Клен), *журливо-радісний* (С. Козак), *розпуснотучний*, *сафірово-древній* (Є. Маланюк), *приперчено-солоний* (М. Рильський), *зубчасто-гострий* (О. Ющенко) тощо;

---

¹⁶ Жижомо О. Роль оказіональних прикметників у формуванні поетичного дискурсу. *Лінгвістичні студії: збірник наукових праць*. Донецьк: ДонНУ, 2009. Вип. 18. С. 158.

¹⁷ Рудь О. М. Складні слова в поетичних текстах Ліни Костенко. *Текст у дослідницьких парадигмах: теорія і практика*: колективна монографія / за заг. ред. О. М. Семенов. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2022. С. 127.

2) композитні прикметникові неолексеми, утворені від прикметникових основ, які узгоджуються з іменниками чи підпорядковують собі іменники («прикметник + іменник»): *вишневогубий* – вишневі губи, *зеленоволосий* – зелене волосся, *золотоланний* – золотий лан, *кощавотілий* – кощаве тіло, *крутобородий* – крута борода, *пурпурноустий* – пурпурні уста, *стрункоколосковий* – струнки колоски, *широковустий* – широкі уста тощо;

3) індивідуально-авторські складні прикметники з дієслівним компонентом, що підпорядковує собі іменник («іменник + дієслово»): *вікопомний* – вік пам'ятає, *громолунний* – громи лунають, *головокрутний* – голову крутить тощо;

4) складні прикметники з дієслівним компонентом, що підпорядковує собі займенник («займенник + дієслово»): *самозаслуханий* – сам заслухався, *самочинний* – сам чинить, *самодзвонний* – сам дзвонить;

5) складні прикметники, утворені на основі поєднання іменника з числівником («числівник + іменник»): *двадцятивічний* – двадцять років, *п'ятигранний* – п'ять граней, *семивужий* – сім вужів, *семиголовий* – сім голів, *столицкий* – сто лиць, *стоокий* – сто очей, *триглавий* – три голови, *шестиколісний* – шість коліс тощо. Малопродуктивною є словотвірна модель індивідуально-авторських складних прикметників типу «числівник + прикметник» (*стозапеклий*, *стоглобальний* (М. Бажан)), де числівниковий компонент підсилює прикметникову ознаку;

б) складні прикметники, утворені на основі поєднання іменника із займенником («займенник + іменник»): *вселюдський* – всі люди, *всеранішній* – весь ранок тощо;

7) композитні прикметники, утворені приєднанням прислівника до прикметникової чи дієслівної основи: *кругойдучий* – кругом йде, *легкошумний* – легко шумить, *прудкоходий* – прудко ходить, *швидколетий* – швидко летить тощо.

Словотвірні моделі індивідуально-авторських складних прикметників типу «прикметник + прикметник», «прикметник + іменник», «числівник + іменник», «прислівник + прикметник, дієслово» є досить продуктивними. Індивідуально-авторські прикметникові неологізми переважно виникають у результаті основоскладання з матеріально вираженим суфіксом.

Нами зафіксовано поодинокі випадки вживання багатоконпонентних прикметникових утворень (*соколо-орло-яструбиний* (Р. Купчинський), *червоно-чорно-чорні* (М. Вінграновський), *царєво-пано-бого-мертвотний* (П. Тичина)) та складних прикметників, утворених шляхом повторення компонентів, що супроводжується префіксацією (*білі-*

пребілі (Л. Костенко)) чи суфіксацією (*давня-давнішня* (М. Нагнибіда), *білясто-білі* (В. Стус)).

Вважаємо за доцільне окремо проаналізувати структурно-семантичні моделі індивідуально-авторських складних кольороназв, оскільки кольористика у творчості поета є одним з елементів його ідіостилу і світобачення. Кольоративи в поетичному мовленні утворюють складне семантичне ціле, яке служить для передачі колірної якості одного предмета.

З погляду семантики основ, які входять до складу індивідуально-авторських складних кольороназв, і відношень між ними, можна виділити такі групи складних прикметникових неологізмів:

1) складні назви, обидві основи яких позначають колір (*зелено-чорний* (М. Бажан), *червоно-чорна* (В. Барка), *чорно-синя* (М. Рильський), *жовто-зелена* (В. Стус) тощо). Основи прикметників цього типу рівноправні між собою і поєднані сурядним зв'язком;

2) складні кольороназви, перша основа яких має опосередковане, метафоричне значення кольору (*бронзово-зелений* (М. Бажан), *бузково-синій* (М. Доленго), *молочно-голубий* (М. Зеров) тощо). Зв'язок між основами цих складних прикметників підрядний (*бузково-синій* – синій, як бузок). Часто метафоричні основи виступають в ролі опорних (*темно-бронзовий* (М. Бажан));

3) складні назви, перша основа яких позначає відтінок кольору (*мутно-жовтий* (М. Бажан), *тьмаво-золотавий* (В. Забаштанський) тощо). Основи цих слів поєднуються між собою підрядним зв'язком: перша основа уточнює, конкретизує опорну основу.

У поетичному мовленні вживаються індивідуально-авторські складні кольороназви, в яких прикметник поєднується з компонентами, що передають окремий відтінок змішаного кольору: *вороно-синій* (вороний – «чорний із синюватим полиском»¹⁸), *сизо-сталевий* (сизий – «темно-сірий із синюватим полиском»¹⁹, а сталевий – сірий), *бронзово-коричневий* (бронзовий – «золотисто-коричневий»²⁰). Очевидно, таке уточнення потрібне, якщо частка названого відтінку в змішаному кольорі перевершує звичайну.

3. Семантико-функціональні особливості індивідуально-авторських складних прикметників

Складні індивідуально-авторські прикметники є невід'ємною частиною поетичного мовлення ХХ століття. Вони «створюють розмаїту за

---

¹⁸ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. С. 202.

¹⁹ Ibid. С. 1313.

²⁰ Ibid. С. 98.

семантикою і за експресивно-стилістичними функціями групу слів у плані збагачення мови художньої літератури»²¹. Індивідуально-авторські прикметникові утворення відзначаються складнішою семантичною структурою порівняно з простими прикметниками, що зумовлюється як складнішою словотвірною структурою, так і контекстуальним оточенням, під впливом якого у похідних одиницях з'являються додаткові семи. Виникнення прикметникових індивідуально-авторських неологізмів у поетичній мові зумовлено прагненням митця відкрити в слові нові значення, необхідністю передати одним словом складну ознаку, властивість, прагненням донести до читача всю багатогранність поетичного образу, сповненого експресії і глибокого соціального змісту²².

Семантика складних прикметників зумовлена їх структурно-синтаксичними особливостями²³. Як наголошує Л. Азарова, на семантичну і словотворчу структуру складного слова впливають: а) особливості лексичної сполучуваності слів, актуалізованих у словосполученнях; б) тип лексичних значень, співвідносних із складними словами морфологічно простих слів; в) якісний склад лексичної семантики слів, поєднуваних у словосполучення, наявність у ньому певних семантичних компонентів, здатних оцінювати предмет чи якість дії і завдяки цьому поєднуватися з іншими компонентами значення; г) специфіка синтаксичної сполучуваності кожної частини мови; г) характер номінативного значення компонентів словосполучення, їх предикативність чи означуваність²⁴.

Лексико-семантичний аналіз індивідуально-авторських складних прикметників поетичного мовлення ХХ століття дозволив виділити групи неологізмів, що містять семи:

1) 'колір, його відтінок, інтенсивність вияву': червоно-чорна, рудо-сіра, зелено-чорний, біло-рожеві (М. Бажан), пурпурно-чорні, срібно-сині (В. Барка), червоно-чорно-чорні (М. Вінграновський), вогненно-ясний, зелено-золотава, ізсиза-чорний (П. Воронько), бузково-сизий (М. Доленго), ніжно-синя (І. Драч), тьмаво-золотавий (В. Забаштанський), жовто-золотиста (М. Зеров), вінчально-біла (С. Йовенко), сліпучо-біла (В. Коротич), левино-жовтий (Л. Костенко), хмарно-голуба (Л. Первомайський), чорно-синя (М. Рильський), жовто-зелена

---

²¹ Радько О. Г. Індивідуально-авторські назви статичних ознак в українській поезії ХХ сторіччя : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова. Острог, 2016. С. 53.

²² Рудь О. М. Складні прикметники поетичної мови ХХ століття : монографія. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. С. 33.

²³ Словотвір сучасної української літературної мови : монографія / Г. М. Гнатюк, К. Г. Городенська, А. П. Грищенко та ін. ; відп. ред. М. А. Жовтобрюха. Київ : Наукова думка, 1979. С. 314–318.

²⁴ Азарова Л. Е. Складні слова в українській мові: структура, семантика, концепція «золотої» пропорції : монографія. Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2000. С. 9.

(В. Стус), *темно-бурий, блакитно-ясна, зелено-золота* (П. Тичина) тощо.

У поетичному контексті колірні прикметники не завжди мають своїм значенням лише ознаку кольорового спектра. У взаємодії з іншими поетичними засобами кольоратив формує колористичний образ, що залежить від художньої мети, суб'єктивних уподобань автора, від індивідуального осмислення кольорів²⁵. Складні прикметники у функції епітетів служать яскравим словесно-зображальним засобом у змалюванні картин природи, у створенні влучних характеристик предметів, різноманітних явищ тощо. Наприклад: «*Дніпро, старенький дебаркадер, левино-жовті береги лежать, на кігті похиливши зелену гриву шелюги*» (Л. Костенко); «*Здається чую: допають каштани, жовто-зелену викидають брость...*» (В. Стус); «*Січуть потоки струн, журуливі – косі, то землю чорну, то зелено-синю*» (В. Барка);

2) **'зовнішня ознака за кольором'**. Семантика індивідуально-авторських прикметників, у яких поєднано колірний компонент з іншою ознакою денотата, є досить складною²⁶. У складних прикметниках сема 'колір' зазнає структурної і семантичної трансформації. Усталеність, продуктивність одних назв і оказіональність, оригінальність, індивідуально-авторська виразність відбивають закономірний процес розвитку поетичної мови. Це пошук і нової форми, і нового змісту. Новий зміст зароджується уже в самій сполучуваності компонентів складних прикметників²⁷.

Складні прикметники на позначення зовнішньої ознаки за кольором у семантичній структурі мають перший компонент-кольоратив, що поєднується з другим компонентом, який містить такі семи:

а) 'явище природи': *золотоланна* (І. Вирган), *білохмарий* (З. Гончарук), *білопінний* (С. Йовенко), *білолебедий* (Н. Кашук), *сизохмарна* (В. Симоненко), *багряноводний* (П. Тичина) тощо;

б) 'назва предмета': *чорноризі, шитшиннориза, біловітарна*, (В. Барка), *білостінні* (Л. Дмитерко), *зеленолеза* (І. Калинець), *темношатиий* (Ю. Клен), *злотовороті* (М. Рильський), *злотопогонна* (В. Сосюра) тощо;

в) 'соматичне поняття': *чорнорукі, рожевотілий* (М. Бажан), *зеленоволосі, пурпурноуста* (В. Барка), *золотоцока* (І. Драч), *златогрив*

---

²⁵ Прокопович Л. С. Кольоративна лексика в поетичному дискурсі Ліни Костенко. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»*. Вип. 1 (3). Мукачів, 2016. С. 128.

²⁶ Адах Н. А. Семантика індивідуально-авторських кольороназв у поетичній мові Василя Барки. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія». Вип. 10. 2008. С. 43.

²⁷ Рудь О. М. Складні прикметники поетичної мови ХХ століття: монографія. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. С. 36.

(Д. Павличко), *білокопитий* (О. Підсуха), *зеленоребрый* (М. Рильський), *зеленокоса* (М. Сингаївський), *золоторогий* (В. Стус), *зеленочолый* (П. Тичина) тощо;

г) 'рослина, її частини': *міднолистий* (М. Бажан), *зеленоцвітна* (В. Барка), *зеленкорий* (М. Зеров), *білоквітна* (С. Йовенко), *срібногора* (В. Колодій), *чорнокорий* (А. Малишко), *жовтолистий* (П. Тичина) тощо.

Індивідуально-авторські складні прикметники у функції метафоричних епітетів індивідуалізують певну ознаку, розкривають предмет змалювання з несподіваного боку, викликають певне ставлення до зображуваного. Наприклад: «*О ні! Якби мого бога Сьогодні розп'яли віглі, Не ангелом білолебедим ячала б – Сліпою совою*» (Н. Кашук); «*А тополі в ріднім колі Вишумовують пісні... Дні оці зеленочолі, Всі листочки славлять дні*» (О. Ющенко); «*Про що забуваєм при гронах бузків білопінних?*» (С. Йовенко); «*А дівча жовтоволосе Закричало так, що ну!*» (В. Гренджа-Донський);

3) 'зовнішня особливість людини, тварини, предмета': *семибрамний*, *семиголови* (Е. Андієвська), *п'ятигранний* (М. Бажан), *кривоколісний*, *кригоока*, *пиномундирні*, *шипшиннориза* (В. Барка), *стооке*, *столице* (М. Вінграновський), *стогронний* (П. Воронько), *стовіконні* (В. Крикуненко), *соколо-орло-яструбиний* (Р. Купчинський), *розпусно-тучне* (Є. Маланюк), *краписто-золотаве* (А. Малишко), *семивужа* (В. Пачовський), *широкоштанний* (М. Рильський), *огневидий*, *стрункоколюсові* (П. Тичина), *зубчасто-гострий* (О. Ющенко) тощо.

Найчисленнішими є індивідуально-авторські прикметникові неологізми, другий компонент яких містить сему 'соматичне поняття': *буйноволосий крутобородий*, *кощавотілий*, *опуклогрудий* (М. Бажан), *кущорогії* (П. Воронько), *крутолобі* (В. Забаштанський), *сухоруке* (П. Мовчан), *широковустий* (Т. Осьмачка), *ряснорогий* (М. Рильський), *суворовусі* (В. Сосюра), *високогорлий* (В. Стус), *круторогії* (П. Тичина) тощо. Майстри поетичного слова активно використовують подібні утворення з метою надання різних семантичних відтінків істотам, предметам та явищам. Наприклад: «*Передо мною муж високий, Похмуробровий, чорноокий (А в оці блиски, як ножі!) Ніс імпазантний, трохи синій, Соколо-орло-яструбиний*» (Р. Купчинський); «*<...> Танцюючи розпусно-тучним тілом Блюзнірський тан розкоші і гріха*» (Є. Маланюк); «*Він толлом – по зеленому зелі, він траком – на стогронний виноград*» (П. Воронько);

4) 'психічне сприйняття предмета, явища': *чіпкохвості*, *всеприсутня*, *чарівно-ніжний* (Е. Андієвська), *пишно-величава*, *холоднокришталева* (М. Бажан), *демагогічно-привілейний* (М. Данько),

журливо-радісне (С. Козак), *собачо-дріжкий* (А. Малишко), *мудробуденний* (О. Ольжич), *небезпечно-щасливе* (Л. Первомайський), *кокетно-своєвільні*, *непокірно-вірний* (М. Рильський), *ніжнокрилий*, *радісно-побідна* (В. Сосюра), *трагічно-безжурні*, *салосонливе*, *гордопишні* (П. Тичина) тощо;

Індивідуально-авторські складні прикметники, що містять сему 'психічне сприйняття предмета, явища', становлять дві семантично полярні групи: 1) композити із позитивною семантикою: *осяйно-радісна* (Е. Андіївська), *турботливо-ненина* (А. Малишко), *веселокрила* (М. Рильський), *сонцекрила* (В. Сосюра) і под.; 2) композити із негативною семантикою: *коронуості* (Е. Андіївська), *похмурокрилий* (М. Бажан), *неситозграйний* (М. Данько), *царєво-пано-бого-мертвотне* (П. Тичина) і ін. Сполучаючись із іменниками різних лексико-семантичних груп, ці композити поряд із основним значенням набувають додаткових відтінків у значенні. Наприклад: «*Злам буття цього, царєво-пано-бого-мертвотного, салосонливого – лише в одній бідності!*» (П. Тичина); «*Збирають світлі, золоті меди **Веселокрилі** та прозорі бджоли*» (М. Рильський); «*Демагогічно-привілейний важіль! Я руку теж доклав, Жаска моя вина*» (М. Данько);

5) '**темпоральна ознака**'. Серед індивідуально-авторських складних прикметників із темпоральною семантикою виділяємо три групи: а) прикметники, що передають «вік» предмета, явища, певної події: *тривесне* (В. Барка), *двадцятивічний* (М. Вінграновський), *днедавні* (М. Зеров), *сафірово-древня* (Є. Маланюк), *давня-давнішня* (М. Нагнибіда), *новозрослий* (М. Рильський) та інші; б) прикметники, один з компонентів яких вказує на конкретний вимір часу: *цілонічний* (В. Барка), *всеранішній* (Р. Купчинський), *бабинолітне* (П. Воронько), *великопостна* (Є. Маланюк) та інші; в) прикметники, що передають тривалість, стан: *свіжонавернений* (Е. Андіївська), *давнотвичний* (В. Барка), *миттьоминучий* (В. Поліщук) та інші. У мові поезії темпоральні прикметники найяскравіше передають особливості авторського мислення та мовотворчості поета. Кожна лексема вирізняється своєю оригінальністю, новизною, неповторюваністю і маловживаністю у поетичному доробку автора, наприклад: «*І несподівано, немов би крадучись, у сіру, у **великопостну** днину, він вдарив вітром соняшним у спину*» (Є. Маланюк); «*В погожі дні, в запахуцім травні, Як цвіт буяє, і ростуть жита, – Вона стоїть пречиста і свята, як в они дни Сатурнові **днедавні***» (М. Зеров);

б) '**звукова ознака**'. Індивідуально-авторські складні прикметники на позначення звукових якостей предметів поділяємо на декілька груп: а) прикметники, що позначають позбавленість чи обмеженість звучання: *зверхтишніні* (В. Барка), *тиходзвінна* (Н. Кашук), *ніжнотонна*

(А. Малишко), *цвинтарно-мертва* (Є. Маланюк) тощо; б) прикметники, що позначають насиченість звуків: *світлозвучна, дзвінкозвучна, широкошумний* (М. Бажан), *срібно-голосистий* (І. Гончаренко), *щедро-голосе* (С. Йовенко), *буйнозвуче* (В. Малишко), *повноклекта, дзвінко-славні, дзвінко-дужий, рясношумний* (П. Тичина), *семигромий* (О. Ющенко) тощо; в) складні прикметники, один із компонентів яких вказує на джерело звука: *вітроголосий* (К. Герасименко), *громо-глагольна* (В. Барка), *громкокрилий* (М. Рильський), *громолунні* (В. Сосюра) та інші.

Для мови поезії аналізованого хронологічного періоду покажемо метафоричну репрезентацію звуків, які наповнюють національний простір, наприклад: «*Срібно-голосистий співав баян; із тої сторони летіла над дніпровогою водою юнацька пісня*» (І. Гончаренко); «*Синове дитинство буйнозвуче В спогаді старечім ожива. Голосом сусідського онука З вулиці тонесенько співа*» (В. Малишко).

У мовотворчості поетів ХХ століття незначною кількістю представлені індивідуально-авторські складні прикметники, що позначають смакові властивості й одоративну характеристику об'єкта, наприклад: *гостродуха* (М. Бажан), *пахучосокий* (В. Барка), *синьогіркотний* (С. Йовенко), *гіркотно-полинна, теплопахучий* (Н. Кашук), *затхло-теплявий* (Ю. Клен), *приперчено-солоний, райдужно-солодкий, струмисто-запахина, безумно-запахина* (М. Рильський) тощо. Смакової та запахової лексики в мові існує небагато, широко використовуються вторинні номінації, запозичення. Майстерність поета виявляється в умінні передати за допомогою оригінальної лексичної одиниці всю гаму відчуттів, особливості авторського світосприйняття. Наприклад: «<...> *гаїв лимонних гостродуха повінь, і гіркуватість вітерця нічного, і подих кухонь: чад, вино, часник <...>*» (М. Бажан); «*І просто тихо голову схили і обернись лицем смерковим в осінь, де палять листя й ні про що не просить синьогіркотний дим над сном золи*» (С. Йовенко).

Індивідуально-авторські прикметники мають складну семантичну структуру, тому читачеві не завжди вдається легко розгадати авторський задум, зрозуміти авторські асоціації. Визначальним чинником реалізації семантики складних прикметникових неологізмів є поетичний контекст, у якому індивідуально-авторські прикметники одержують додаткове смислове навантаження.

ВИСНОВКИ

У поетичних творах відбиваються процеси, характерні для певного історичного етапу розвитку суспільства, економіки, культури, мистецтва, а також літературної мови. Вивчення поетичного мовлення певного хронологічного періоду є важливою складовою наукового

дослідження історії національної художньої мови. У мові поезії відображаються духовно-культурні цінності народу, смаки й уподобання мовців, літературно-мистецькі стилі й напрямки, соціальні зміни в суспільстві тощо.

Поетична мова ХХ століття активно поповнюється індивідуально-авторськими лексичними новотворами, які вченими досліджуються в різних аспектах. Водночас на сьогодні використовуються різні терміни для позначення цих лексичних одиниць. Аналіз понять «неологізм», «оказіоналізм», «новотвір» дозволив виявити розбіжності у їх трактуванні.

Індивідуально-авторські неологізми часто утворюються за аналогією, на основі поєднання, здавалось би, несумісних понять. У результаті структурної характеристики складних прикметників установили продуктивні словотвірні моделі: «прикметник + прикметник», «прикметник + іменник», «числівник + іменник», «прислівник + прикметник, дієслово». Складні прикметникові кольоративи поетичного мовлення є важливим мовноестетичним явищем, відзначаються неоднаковим семантичним наповненням, різною словотворчою структурою. Домінантними є складні назви, обидві основи яких позначають колір, та кольороназви, перша основа яких має опосередковане, метафоричне значення кольору.

Індивідуально-авторські складні прикметники в поетичній мові ХХ століття створюють семантично і функціонально розмаїту групу слів. Вживаними є прикметники, що містять семи: 'колір, його відтінок, інтенсивність вияву', 'зовнішня ознака за кольором', 'зовнішня особливість людини, тварини, предмета', 'психічне сприйняття предмета, явища', 'темпоральна ознака', 'звукова ознака'. Нечисленними є індивідуально-авторські складні прикметники, що позначають смакові властивості й одоративну характеристику об'єкта.

Індивідуально-авторські складні прикметники поетичного мовлення ХХ століття багатофункціональні і семантично різнопланові, вони конденсовано характеризують певну ознаку предметів, явищ, влучно передають зміст поняття, явища.

АНОТАЦІЯ

Важливим естетичним компонентом авторської картини світу поета, джерелом збагачення поетичної мови є індивідуально-авторські складні прикметники як художньо-образний засіб вияву естетичних смаків митця, його уподобань, індивідуального світобачення і світосприйняття.

У дослідженні розглянуто різні аспекти вивчення індивідуально-авторських неологізмів, проаналізовано поняття «неологізм», «оказіоналізм», «новотвір», що дозволило виявити розбіжності у їх

потрактуюванні. Визначено характерні особливості індивідуально-авторських неологізмів: невідтворюваність і ненормативність, експресивність, надають поетичному тексту неповторної індивідуальності, образності, довершеності, виконують певну художню функцію.

У результаті структурної характеристики складних прикметників встановлено продуктивні словотвірні моделі: «прикметник + прикметник», «прикметник + іменник», «числівник + іменник», «прислівник + прикметник, дієслово». Проаналізовано складні прикметникові кольоративи, домінантними серед яких є кольороназви, обидві основи яких позначають колір та перша основа яких має опосередковане, метафоричне значення кольору.

Здійснено семантико-функціональний аналіз індивідуально-авторських складних прикметників, які в поетичній мові ХХ століття створюють семантично і функціонально розмаїту групу слів. З'ясовано, що вживаними є прикметники, які містять семи: 'колір, його відтінок, інтенсивність вияву', 'зовнішня ознака за кольором', 'зовнішня особливість людини, тварини, предмета', 'психічне сприйняття предмета, явища', 'темпоральна ознака', 'звукова ознака'. Нечисленними є прикметникові неологізми, що позначають смакові властивості й одоративну характеристику об'єкта.

Індивідуально-авторські складні прикметники поетичного мовлення ХХ століття багатофункціональні і семантично різнопланові, вони конденсовано характеризують певну ознаку предметів, явищ, влучно передають зміст поняття, явища.

Література

1. Адах Н. А. Семантика індивідуально-авторських кольороназв у поетичній мові Василя Барки. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія». Вип. 10. 2008. С. 3–10.

2. Азарова Л. Е. Складні слова в українській мові: структура, семантика, концепція «золотої» пропорції : монографія. Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2000. 222 с.

3. Бабій І. Художньо-зображальна роль авторських неологізмів у формуванні письменницького ідіостилу. *Studia Ukrainica Poznaniensia* / red. T. Kosmeda, L. Malecki. Zeszyt III. Poznań, 2015. С. 11–18.

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

5. Вокальчук Г. М. Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : монографія / за ред. А. П. Грищенка. Рівне : Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. 524 с.

6. Єрмоленко С. Я., Бирик С. П., Тодор О. Г. Українська мова, короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ, Либідь, 2001. 224 с.

7. Жижома О. Роль оказіональних прикметників у формуванні поетичного дискурсу. *Лінгвістичні студії : збірник наукових праць*. Донецьк : ДонНУ, 2009. Вип. 18. С. 156–161.

8. Ніколаєнко І. Авторські неологізми в мові письменників Луганщини. *Культура слова*, № 78. Київ, 2013. С. 88–92.

9. Окуневич Т. Індивідуально-авторські неологізми в поезії Мілі Лучак. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Лінгвістика* : зб. наук. праць. Херсон : ХДУ, 2016. Випуск 25. С. 81–86.

10. Прокопович Л. С. Кольоративна лексика в поетичному дискурсі Ліни Костенко. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»*. Випуск 1 (3). Мукачів, 2016. С. 128 – 134.

11. Радько О. Г. Індивідуально-авторські назви статичних ознак в українській поезії ХХ сторіччя : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова. Острог, 2016. 327 с.

12. Рудь О. М. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників : словник. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2001. 270 с.

13. Рудь О. М. Складні прикметники поетичної мови ХХ століття : монографія. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. 248 с.

14. Рудь О. М. Складні слова в поетичних текстах Ліни Костенко. *Текст у дослідницьких парадигмах: теорія і практика: [колективна монографія] : за заг. ред. О. М. Семенов*. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2022. С. 113–144.

15. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля, Київ, 2010. 844 с.

16. Сиванич Б. Індивідуально-авторські неологізми в поезії Богдана Кравціва. *Нова педагогічна думка*. 2014. № 1. С. 49–52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2014_1_15

17. Словотвір сучасної української літературної мови : монографія / Г. М. Гнатюк, К. Г. Городенська, А. П. Грищенко та ін. / відп. ред. М. А. Жовтобрюха. Київ : Наукова думка, 1979. 406 с.

18. Турчак О. М. Поняття «оказіоналізм» у мовознавчій літературі та його мовленнєва реалізація в українських періодичних виданнях кінця ХХ століття. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*. 2013. № 2 (6). С. 299–305.

19. Українська мова. Енциклопедія / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови; редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін.

2-ге вид., випр. і доп. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с. :

20. Христич Н. С. Переклад індивідуально-авторських лексичних інновацій як декодування концептуальної інформації (на матеріалі поетичних творів П. Тичини). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Германістика та міжкультурна комунікація. Випуск 1*. Херсон, 2020. С. 117–123.

Information about the author:

Rud Olha Mykolaivna,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Ukrainian Language
and Literature Department

Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko
87, Romenska str., Sumy, 40002, Ukraine